

TAITEELLINEN TUTKIMUS JA AUDIOVISUAALINEN KULTTUURI

Huolimatta monista eroista näiden instituutioiden¹ keskuudessa – erilainen historia ja traditio, visio ja missio sekä tapa tehdä taidetta tai designia –, niillä on yhteinen ongelma. Se on teorian ja käytännön suhteen ongelma, jonka voi ilmaista kysymyksenä: mikä on tutkimuksen suhde taiteentekemiseen ja varsinaiseen tuotteiden muotoiluun? Tämä on yhtä lailla filosofinen kuin käytännön kysymys, eikä sille ole olemassa yhtä vastausta.²

¹ Instituutiolla tarkoitetaan suomalaisia yliopistoja, joissa tehdään taiteellista tutkimusta.

² *Research in Art and Design in Finnish Universities*, 26. Suomenos kirjoittajan.

Oheinen lainaus on Suomen Akatemian taiteen ja muotoilun tutkimuksen arviointiraportista vuodelta 2009. Tarkastelussa olivat tuolloiset viisi suomalaista korkeakoulua, joissa tehtiin taiteellista tutkimusta. Tilanne on muutaman vuoden takaisesta muuttunut siinä mielessä, että seuraavana vuonna Taideteollisesta korkeakoulusta tuli osa Aalto-yliopistoa ja Teatterikorkeakoulusta, Kuvataideakatemiasta ja Sibelius-Akatemiasta syntyi Taideyliopisto tämän vuoden alussa. Näiden lisäksi taiteellista tutkimusta tehdään Lapin yliopistossa ja Tampereen yliopistossa. Kysymykset tai ”ongelmat” ovat kuitenkin edelleen samoja: mitä taiteellinen ja käytäntöperusteinen tai -johteinen tutkimus on ja miten sitä pitäisi arvioida? Raportin mukaan tohtorikoulutettavien on hankalaa ymmärtää, mitä tutkimuskysymys merkitsee tutkimuksessa; löytää uusi näkökulma, joka vastaisi tähän kysymykseen; kehittää ja osoittaa näkökulma soveltuvilla tutkimusmetodeilla ja analyysillä sekä selittää tutkimustuloksensa merkittävyys.

Osittain hankaluudet johtuvat käsitteiden ja määrittelyiden vaikiutumattomuudesta. Ilmeisin syy määritelmien monimerkityksellisyyteen, toisiinsa lomittumiseen ja kiistanlaisuuteenkin on se, että taiteellisen tutkimuksen traditio on vielä suhteellisen tuore: yliopistotasoisista taiteellista tutkimusta on tehty varsinaisesti vasta runsaat pari vuosikymmentä. Suomi on tosin taiteellisen tutkimuksen edelläkävijöitä.

Tutkimusyliopistojen traditiosta tulevien voi olla aluksi hankala suhtautua taiteelliseen tutkimukseen, koska siitä nousevat – ennen

³ Australialaisen tutkijan Linda Candyn määrittelyt *practice-based* ja *practice-led* -termeistä ovat olleet käytössä esimerkiksi Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulun jatko-opintojen taiteellisen tutkimuksen metodikurssilla.

kaikkea metodiset – lähestymistavat saattavat tuntua vierailta. Usein vaikuttaa, kuin tutkimus olisi vain kuvailevaa eikä analyttisen argumentoitavaa. Kuitenkin tekoprosessi on taiteellisessa tutkimuksessa usein keskeinen uuden tiedon tuottamisessa. Esimerkiksi Australiassa, joka Suomen ohella on taiteellisen tutkimuksen pioneerimaita, taiteellista tutkimusta määrittäneet tutkijat ovat korostaneet luovan prosessin merkitystä (esim. Candy 2006³). Tällöin tekemisen referointi ja tutkimuksen refleksiivisyys ovat etusijalla. Usein luovasta prosessista ei ole helppoa jos edes mielekästään erottaa jotain määriteltyä metodista argumenttia.

Tämä *Lähikuva* numero on taiteellisen tutkimuksen teemanumero, joka pyrkii esittelemään tutkimustradition kenttää audiovisuaalisen alan tutkimuksessa. Numeron artikkelit ja esseet eivät toki edusta kuin siivua siitä jo varsin laajasta taiteellisesta tutkimuksesta, jota Suomessa tehdään elokuvaan, teatteriin, kuvataiteisiin ja uusmediaan liittyen, mutta ne antavat siitä varsin monipuolisen kuvan. Taiteellisella tutkimuksella on joka tapauksessa paljon potentiaalia tarjota uusia ja raikkaita tulokulmia koko audiovisuaalisen tutkimuksen kentälle.

Aluksi teatteriohjaaja ja -tutkija Annette Arlander valottaa taiteellisen tutkimuksen alaa – sen historiaa, luonnetta ja tarkoitusta, kuten myös sen etuja ja ongelmia. Hän väitteli teatteritaiteen tohtoriksi Teatterikorkeakoulusta vuonna 1999 aiheenaan teatteri tilana. Kuten Arlander tuo ilmi, taiteellisen tekijälähtöisen tutkimuksen määrittäminen ei ole niinkään metodologinen, vaan epistemologinen kysymys. Taiteellinen tutkimus on usein tukeutunut filosofiin (Heidegger, Husserl, Foucault). Kuvaava onkin, että kaksi suomalaisen taiteellisen tutkimuksen määrittelyn pioneereista, Tuomas Nevanlinna ja Tere Vadén, ovat ammattifilosofoja. Arlanderin nostamiin näkökulmiin kannattaa palata jokaisen tämän numeron artikkelin ja esseen kohdalla.

Varsinaiset artikkelit lähestyvät audiovisuaalista tekijälähtöistä tutkimusta varsin eri näkökulmista. ”Perinteisempää” elokuvatutkimusta edustaa Jouko Aaltonen, joka artikkelissaan tarkastelee dokumenttielokuvan retoriikkaa kolmen ilmastomuutoselokuvan kautta. Aaltonen väitteli taiteen tohtoriksi Taideteollisesta korkeakoulusta vuonna 2006 aiheenaan dokumenttielokuva ja sen tekoprosessit. Aaltosen artikkeli nostaa esiin dokumenttielokuvaan ja elokuvaan yleisimminkin liittyvät kysymykset autenttisuudesta, affektiivisuudesta ja ideologisuudesta. Taiteelliseen tutkimukseen Aaltosen yhdistää hänen taustansa. Paitisi tutkija, hän on myös pitkän linjan dokumenttielokuvan ohjaaja, käsikirjoittaja ja tuottaja. Hänen kohdallaan voidaan puhua lähinnä käytäntöjohteisesta (*practice-led*) tutkimuksesta, kun hän tarkastelee dokumenttielokuvan retoriikkaa ja retorisia keinoja, vaikei omiin töihinsä suoraan viittaakaan.

Äänen- ja musiikintekijä Antti Nykyri on toiminut teatteri- ja tanssimaailmassa. Artikkelissaan hän tarkastelee äänisuunnittelua, esittäviä taiteita ja äänitallenteiden problematiikkaa *elävään* ja *mediatisaation* käsitteiden kautta; niiden olemusta ja suhdetta toisiinsa. Nykyri on kiinnostunut esittävien taiteiden suhteesta teknologiaan ja esityksestä elävänä taiteen muotona sekä siihen liittyvistä tuotannollisista näkökulmista. Varsin teoreettisessa lähestymistavassaan Nykyri tukeutuu etenkin performanssiteoreetikko Philip Auslanderin *liveness*-käsitteeseen.

Taiteellinen luova työ yliopistoissa on usein taiteen tekemistä tutkimuksena (*practice-as-research*), jossa pyritään pääsemään tutkimuksen sisälle tekemisen kautta käyttämällä metodeina esimerkiksi autoetnografiaa tai muita taiteellista työtä ja sen prosesseja hyödyntäviä etnografisia metodeja (osallistuvaa tarkkailua, elämäkerrallista narratiivista tutkimusta, reflektovaa tekemistä). Tämän tyyppistä lähestymistapaa edustaa liikkuvaan kuvaan erikoistuneen kuvataiteilija Elina Salorannan essee. Hän käyttää taiteellisessa tutkimuksessaan aineistonaan omaa työpäiväkirjaansa. Esseessään hän pohtii autoetnografista metodia ja sen merkitystä sekä soveltuvuutta taiteelleen ja väitöskirjatutkimukselleen.

Toinen väitöskirjaa valmisteleva video- ja mediataiteeseen erikoistunut kuvataiteilija Terike Haapoja pohtii myös omaa taiteellista tekijyyttään ja taiteen tekemisen prosessia. Hän menee esseessään myös syvemmälle tarkastellessaan (video)taitelijan roolia suhteessa *biopolitiikkaan*. Haapojaa kiinnostaa tieteen ja teknologian luoma todellisuus ja siinä etenkin taitelijan näkökulma kuolevaisuuteen, ruumiillisuuteen ja kanssaolemiseen. Haapoja on palkituissa töissään usein hyödyntänyt interaktiivisuutta sekä erilaisia teknisiä, luonnontieteisiin kehiteltyjä kuvantamiskeinoja todentamaan luonnollisen maailman ilmiöitä. Haapoja korostaa taitelijan kokemuksellista roolia tieteellisteknistyneen maailman kuvaajana.

Elokuvalavastaja Marjaana Rantaman näkökulmateksti taas pohtii hänen käytäntöön pohjautuvan tutkimuksensa kautta taiteelliseen työhön ja taiteelliseen prosessiin liittyviä kysymyksiä, kuten voiko elokuvantekijä tai taiteilija hyötyä työprosessin tiedostamisesta ja sen purkamisesta vai voiko se olla jopa vahingollista taiteelliselle prosessille. Rantaman kirjoitus osoittaa hyvin, kuinka taiteellinen ja käytäntöön pohjautuva tutkimus voi avata aivan uusia näkökulmia elokuvatutkimukselle – etenkin osoittaessaan tuotantokontekstin keskeisen merkityksen elokuvanteossa.

• • •

Tämä *Lähikuva*n numero on paitsi taiteellisen tutkimuksen teemanumero, myös Elomedia-numero. Audiovisuaalisen alan valtakunnallinen tohtoriohjelma Elomedia aloitti jo vuonna 1998 silloisen Taide-teollisen korkeakoulun tutkijakouluna yhtenä Suomen vanhimmista tohtoriohjelmista. Seuraavassa vaiheessa (Elomedia 2, 2002–2005) siitä tuli valtakunnallinen, yhteisyliopistollinen. Tällä hetkellä Elomedia 4:ssä (2010–2013) mukana on ollut Aalto-yliopisto (Elokuvataiteen ja lavastustaiteen laitos, jossa ohjelmaa koordinoidaan, Median laitos, Viestinnän laitos ja Mediatekniikan laitos) Lapin yliopisto (Audiovisuaalisen mediakulttuurin koulutusohjelma), Tampereen yliopisto (Viestinnän, median ja teatterin yksikkö), Turun yliopisto (Mediatutkimus) sekä Kuvataideakatemia (Jatkotutkiminto-osasto), Sibelius-Akatemia (Musiikkiteknologian osasto), Teatterikorkeakoulu (Valo- ja äänisuunnittelun laitos), joista kolmesta viimeksi mainitusta siis muodostui Taideyliopisto vuoden 2013 alusta lähtien.

Elomedia on tutkinut ilmaisun muotoja ja sisältöjä; tekijyyttä ja teoksia; ammatillisuutta sekä tuotantoprosesseja. Se on yhdistänyt

tekemällä tutkimisen ja niin sanotun perinteisen tutkimuksen. Mukana tutkimuksissa on ollut elokuva, televisiotoiminta, animaatio- ja peliteollisuus, mediataide sekä muu audiovisuaalinen kulttuuri- ja sisällöntuotanto jakelukanavista tai tallennusaluista riippumatta. Väitöskirjat ovat voineet sisältää taiteellisia osuuksia, ja niissä on voitu tehdä taiteellisesti ja teknisesti vaativia kokeiluja. Ne voivat myös sisältää prosessianalyysjä sekä vastaanotto- ja käyttötutkimuksia.

Elomedia yhdistyy varsin moneen *Lähikuva*n sivuilta viime vuosina löytyneen tutkijan nimeen. Tässä numerossa Elomedia 4:ään ovat osallistuneet Nykyri, Saloranta ja Haapoja. Allekirjoittanut toimi ohjelman johtajana vuosina 2011–2012.

Elomedia on päättymässä tämän vuoden lopussa ainakin nykyisessä muodossaan, kun tohtorikoulutuksen järjestäminen ja rahoittaminen siirtyy lähtökohtaisesti yliopistojen vastuulle Suomen Akatemian ja opetus- ja kulttuuriministeriön sijaan. Tätä kirjoittaessa ei tosin ole vielä selvillä, jatkuuko vuosien varrella luotu verkosto jossain muodossa tulevaisuudessa. Toivottavaa se olisi – se paitsi loisi uutta ja innovatiivista audiovisuaalisen alan tutkimusta, myös poistaisi ennakkoluuloja ja vääriä käsityksiä perinteisen ja taiteellisen tutkimuksen väliltä.

Helsingin Arabiassa 14.10.2013

Jukka Kortti

Kirjallisuus

Candy, Linda (2006), *Practice-Based Research: A Guide Creativity & Cognition Studios*. Sydney: University of Technology. Saatavilla myös: http://www.mangold-international.com/fileadmin/Media/References/Publications/Downloads/Practice_Based_Research_A_Guide.pdf (Tarkastettu 22.10.2013.)

Research in Art and Design in Finnish Universities. Evolution Report. Publications of the Academy of Finland 4/09. Academy of Finland 2009.